

10. Семенова Н.Н. Стимулирование региональных кластеров и обмен знаниями / Н.Н. Семенова [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.kapital-rus.ru/articles/article/1020>.
11. Куценко Е.С. Кластеры в экономике: практика выявления. Обобщение зарубежного опыта / Е.С. Куценко // Публикации по кластерным технологиям Подкомитета по развитию субконтрактации и кластерных технологий Торгово-промышленной палаты [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.promcluster.ru/index.php/publications-cls/61-clsinesco>.
12. Еськов А.Л., Ковалевская О.С. Разработка методик и формирование механизма управления экономическим кластером / А.Л. Еськов, О.С. Ковалевская // Бизнес информ. – 2010. – № 3 (2). – С. 73–77.
13. Куценко Е.С. Кластеры в экономике: Основы кластерной политики государства [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://promcluster.ru/index.php/publications-cls/63-clsinesco3>.
14. Колошин А., Разгуляев К., Тимофеева Ю., Русинов В. Анализ зарубежного опыта повышения отраслевой, региональной и национальной конкурентоспособности на основе развития кластеров / [А. Колошин, К. Разгуляев, Ю. Тимофеева, В. Русинов] [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://politanaliz.ru/articles_695.html.

Дмитерко М. А.

Украинская академия банковского дела
Национального банка Украины

МЕТОДОЛОГИЯ ФОРМИРОВАНИЯ КЛАСТЕРОВ: НАПРАВЛЕНИЯ, ЭТАПЫ И ФАКТОРЫ ВЛИЯНИЯ

Резюме

Представлена методология формирования кластеров. Автором рассмотрены направления кластеризации, а также проанализированы основные ее этапы. Исследованы основные факторы, которые влияют на процесс формирования кластеров.

Ключевые слова: кластер, инновация, кластеризация региона, системообразующие факторы.

Dmiterko M. O.

Ukrainian Academy Of Banking
of the National Bank Of Ukraine

THE METHODOLOGY OF FORMING CLUSTERS: TRENDS, STAGES AND FACTORS OF INFLUENCE

Summary

The article is about the methodology of forming clusters. The author considers the directions of clustering and stages of it. This paper is present us with the main factors that affect on the formation of clusters.

Keywords: the cluster, the innovation, the clustering region, systemically factors.

УДК 338.631.1

Ільницький А. І.

Подільський державний аграрно-технічний університет

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Досліджено теоретичні питання інформаційного забезпечення формування стратегії розвитку сільських територій, а також основні проблеми розвитку сільських територій. Проаналізовано теоретичні дослідження щодо інформаційного забезпечення стратегії розвитку сільських територій, та виділено основні етапи стратегії розвитку сільських поселень.

Ключові слова: інформаційне забезпечення, стратегія розвитку, нормативна база.

Постановка проблеми. Останнім часом активізувалась суспільна дискусія щодо політики розвитку сільських територій. Це обумовлене як об'єктивним загостренням проблем розвитку сільського середовища, так і тривалим їх ігноруванням владними інституціями. Очевидним є те, що в нових соціально-політичних умовах неможливо відновити розвиток сільських територій лише з допомогою навіть радикального збільшення фінансування чи посилення адміністративних зусиль. Очевидно, що нові обставини вимагають нових концептуальних підходів, інструментів політики та принципів впровадження. Тому завдання дослідження по-

лягає у інформаційному забезпеченні стратегії розвитку сільських територій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні П. Друкер наголошує [4], що менеджмент є не тільки «менеджментом бізнесу», і робить висновок, що менеджмент – це специфічний і визначальний атрибут усіх і кожної організації. Звичайно, існують відмінності в менеджменті різних організацій, оскільки місія організації визначає стратегію, а стратегія визначає організаційну структуру.

Але ці відмінності мають скоріше прикладний, ніж принциповий характер. Існує водночас і інша думка, суть якої полягає у тому, що управління бізнесом і урядом подібні в лише деяких неістот-

них моментах. Отже, застосування методології менеджменту в публічному управлінні не може бути спрощеним, і перехід від традиційного управління до менеджменту вимагає досить радикальних змін у методології та технології. Для здійснення такого переходу є усвідомлення відмінностей традиційного управління, стиль якого в Україні закладений ще за часи радянської неконкурентної системи діяльності. В українському місцевому самоврядуванні, що інтенсивно розвивається, застосування підходів менеджменту формує один з провідних напрямів науково-практичної діяльності. Завдання реформування українського місцевого самоврядування змушує трансформувати управлінську психологію в місцеве самоврядування, яке передбачає, що не громадяни існують для органів влади, а місцева влада має слугувати територіальній громаді [8, с. 88].

Ю.О. Лупенко, В.Я. Месель-Веселяка стверджують, що метою стратегії є розвиток сільського господарства як високоефективної конкурентоспроможної на внутрішньому і зовнішньому ринках галузі економіки, що забезпечує продовольчу безпеку держави, виробництво високоякісної сільськогосподарської продукції в обсягах, достатніх для задоволення потреб населення і переробних галузей, та надійну економічну основу соціально-економічного розвитку українського села [6, с. 7–8].

О. Берданова, В. Вакуленко виділяють таке тлумачення стратегічного планування розвитку територіальних громад – це системна технологія обґрунтування та ухвалення найважливіших рішень щодо місцевого розвитку, визначення бажаного майбутнього стану території та способу його досягнення, що базується на аналізі зовнішнього оточення території та її внутрішнього потенціалу і полягає у формуванні узгоджених із територіальною громадою дій, на реалізації яких концентруються зусилля, ресурси основних суб'єктів місцевого самоврядування [2, с. 5].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проблемою сьогодення є стратегія розвитку сільської місцевості та його інформаційне забезпечення, яка полягає у створенні сприятливого середовища для зростання добробуту сільського населення забезпечення конкурентоздатності сільських територій та повної реалізації їх економічного потенціалу.

У цьому плані корисним є досвід ЄС, де сільське господарство та розвиток сільської місцевості займають однаково важливе місце в політиці. Так, видатки бюджету ЄС у 2006 р. на сільське господарство становили 53 млрд. євро, або 43% бюджету ЄС. На розвиток сільської місцевості спрямовуються 7,7 млрд. євро, 35 млрд. євро – на прями виплати, і 8,5 млрд. євро – ринкові інтервенції.

Окрім цього, розвиток регіонів здійснюється з фонду єдності (Cohesion) в обсязі 6 млрд. євро, які спрямовуються на екологічні (зокрема, очищення води) та транспортні проекти, (зокрема, щоб менш заможні європейські країни могли відповідати екологічним стандартам та підвищували конкурентоспроможність своїх регіонів за рахунок доступу до головних транспортних сполучень) [1, с. 15].

Метою статті є дослідження основних проблем розвитку сільських територій, доцільне їх обґрунтування та дослідження інформаційного забезпечення формування стратегії розвитку сільських територій.

Виклад основного матеріалу. Передумовою для сталого розвитку України є формування й впровадження виваженої державної політики щодо сіль-

ських територій, особливо в аспекті фінансового забезпечення та інформаційного забезпечення їх соціально-економічного розвитку, узгодженості повноважень і дій органів регіонального, районного управління та місцевого самоврядування, розвитку самоврядних інституцій.

Нова державна регіональна політика має надати динамізму місцевому соціально-економічному розвитку села через більш повне залучення ресурсного потенціалу територій [8, с. 61].

Вирішення означених проблем є можливим тільки за умов поєднання інституційних змін в системі публічної влади саме з реформою адміністративно-територіального устрою України та стратегічного планування сільських територій. Тільки така реформа може упорядкувати наявну систему адміністративно-територіальних одиниць, раціоналізувати їхні межі, забезпечити формування дієздатних територіальних громад [7].

Стратегічне планування здійснюється на основі першочергових завдань, які визначаються сільськими мешканцями. З метою уникнення дублювання розробок, реалізації системних принципів та подолання відомчих бар'єрів планування сільських територій повинно проходити широке громадське обговорення та незалежну експертизу.

Отже, стратегічне планування – важливий інструмент сталого розвитку сільської місцевості [10].

Стратегічне планування передбачає:

- узгодження групових інтересів у суспільстві;
- ідентифікацію наявних ресурсів, а також проблем і потенціалів розвитку території;
- визначення цілей і завдань;
- розробку підходів та напрямів довгострокового розвитку;
- формування програм і проектів.

Стратегія являє собою узагальнену модель дій, необхідних для досягнення поставлених цілей.

Просторове планування територій здійснюється на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях. Різним об'єктам планування відповідають певні типи містобудівної документації (табл. 1). Таким чином, просторовому плануванню підлягає вся територія держави (національний рівень), території її областей і районів (регіональний рівень), території населених пунктів (місцевий рівень). На кожному рівні вирішуються специфічні завдання, притаманні саме цьому рівню (табл. 1) [2, с. 10].

Таблиця 1

Співвідношення об'єктів та видів планування територій

Об'єкти планування	Види містобудівної документації
Територія України	Генеральна схема планування території України
Території адміністративно-територіальних одиниць регіонального рівня (Автономна Республіка Крим, область, адміністративний район) та їх окремих частин	Схема планування території
Території населених пунктів (місто, селище міського типу, сільське поселення)	Генеральний план населеного пункту
Території районів, мікрорайонів та кварталів у межах населеного пункту	Детальний план території
Території комплексів будинків і споруд	Проект забудови територій

Стратегічний план – це важливий інструмент, що дозволяє:

• ефективно використовувати обмежені ресурси регіону з урахуванням пріоритетних напрямів розвитку;

- підвищити інвестиційний імідж регіону і залучати додаткові інвестиції;
- підвищити конкурентоспроможність регіону;
- підтримувати збільшення прибутковості місцевого бюджету;
- гарантувати сталий розвиток на довгострокову перспективу;
- забезпечити широку підтримку громадськості, так як розробка стратегії здійснюється з залученням місцевого активного населення;
- сформувані тісні взаємозв'язки між жителями міської та сільської місцевості, а також між різними соціально-економічними групами;
- розширити процес інституційних перетворень.

У процесі вироблення стратегічного плану:

- встановлюються і оцінюються внутрішні і зовнішні чинники, які визначають майбутній розвиток регіону, формулюються місія, цілі та завдання розвитку;
- розробляються програми і проекти, а також поточні заходи щодо реалізації стратегічного плану;
- визначаються джерела фінансування, адміністративні важелі реалізації стратегії; розробляється організаційний механізм моніторингу та оцінки здійснення стратегії розвитку;
- уточнюється і корегується законодавча база на регіональному рівні, що дозволяє реалізувати стратегію [10].

Отже, поняття стратегії місцевого розвитку є достатньо багатограним (рис. 1).

Завчасно спланована реакція території на зміни зовнішнього середовища		З'єднує всі частини місцевого розвитку в єдине ціле	
Засіб досягнення кінцевого результату	СТРАТЕГІЯ місцевого розвитку		Довгостроковий план розвитку території
Результат аналізу сильних і слабких сторін місцевого розвитку			Охоплює всі основні аспекти місцевого розвитку
Забезпечує сумісність усіх планів розвитку території		Дає відповіді на ключові проблеми місцевого розвитку	

Рис. 1. Стратегія місцевого розвитку як багатогранне поняття [2, с. 13]

Для підвищення ефективності галузі (у т.ч. продуктивності та прибутковості) реалізуються програми розвитку. Однак через відсутність інформаційного забезпечення на рівні виробників ефект від цих заходів не завжди є відчутним у масштабах усього сектору.

Реалізація стратегії інформаційного забезпечення агропромислового комплексу і сільського населення України здійснюється шляхом розробки та виконання Державної програми розвитку інформаційного забезпечення аграрного сектору України, яка формується з урахуванням пріоритетних задач стратегії у вигляді комплексних цільових проектів.

Основним джерелом фінансування цільових проектів мають бути державний бюджет та інно-

ваційні фонди. Розробка цільових проектів має бути узгоджена по напрямках інформатизації і забезпечувати поетапну реалізацію основних положень стратегії.

При виконанні проектів необхідно максимально використати потенціал науково-дослідних установ, науково-освітніх закладів, проектно-технологічних та інформаційних організацій у співпраці зі спеціалізованими фірмами та підприємствами, які володіють новітніми інформаційними технологіями, та активно налагоджувати міжнародне співробітництво з питань інформатизації агропромислового комплексу.

Головними організаціями щодо реалізації стратегії визначені: Міністерство аграрної політики України, Державний комітет статистики України, Українська академія аграрних наук, Національний аграрний університет України, Національна асоціація сільськогосподарських дорадчих служб України, Український інститут економічної і науково-технічної інформації, Центральна наукова сільськогосподарська бібліотека, Асоціація фермерів та землевласників України, ВГО «Українська аграрна конфедерація», Національна сільськогосподарська палата України та Всеукраїнський союз сільськогосподарських підприємств.

Для успішної реалізації стратегії всі групи учасників повинні:

- погодити стратегію в цілому;
- забезпечувати високий рівень підтримки її реалізації;
- сформувані інформаційні правила;
- періодично здійснювати моніторинг цільових проектів та здійснювати оцінку змінних інформаційних потреб;
- розробити та впровадити Національну систему сільськогосподарської інформації і знань;

Необхідно зазначити, що реалізація стратегії сільських територій потребує посилення можливостей самих організацій, які займатимуться реалізацією стратегії в частині оцінки інформаційних потреб та адаптації інформації для цільових груп користувачів інформації.

Для організаційної підтримки реалізації стратегії інформаційного забезпечення агропромислового комплексу і сільського населення України створюється Комітет реалізації стратегії.

Інформаційне забезпечення у реалізації стратегії у повній мірі залежить від висококваліфікованих виконавців, тому кадровому забезпеченню, навчанню та підвищенню кваліфікації має бути приділена велика увага. Особливу увагу необхідно приділити підготовці кадрів на регіональному та обласному рівнях. Для вирішення цієї важливої задачі можуть бути використані можливості аграрних вищих навчальних закладів та спеціалізованих інформаційно-навчальних центрів.

Система підготовки, підвищення кваліфікації та дистанційного навчання кадрів для забезпечення реалізації Стратегії інформаційного забезпечення агропромислового комплексу і сільського населення України може бути створена на базі Національного аграрного університету України.

Запровадження навчальної програми з інформаційно-комунікаційного менеджменту у сільському господарстві може допомогти позбутися нестачі кваліфікованих фахівців у цій сфері. Тренінги з широким залученням громадськості необхідні для того, щоб забезпечити відповідність інформації, яка генеруватиметься та поширюватиметься різними групами учасників (дорадчі служби, наукові установи тощо) інформаційним потребам різних

груп користувачів, у тому числі середніх і малих сільськогосподарських підприємств та сільського населення [9].

Створення та реалізація Національної системи аграрних даних і знань буде базуватися на нормативних актах, що регулюють питання щодо інформації, інформаційних технологій, зокрема:

1. Закон України «Про концепцію Національної програми інформатизації» (75/98-ВР, 04.02.1998 р.);

2. Закон України «Про національну програму інформатизації» (74/98-ВР, 04.02.1998 р.);

3. Закон України «Про захист інформації в інформаційних та телекомунікаційних системах» (2800-ІІ, 11.10.2001 р.);

4. Закон України «Про інформацію» (2657-ХІІ, 02.10.1992 р.);

5. Закон України «Про авторське право і суміжні права» (3792-ІІІ, 23.12.1993 р.);

6. Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» (851-ІV, 22.05.2002 р.);

7. Закон України «Про науково-технічну інформацію» (3322-ХІІ, 25.06.1993 р.);

8. Закон України «Про державну статистику» (2615-ХІІ, 17.09.1992 р.);

9. Закон України «Про електронний цифровий підпис» (852-ІV, 22.05.2003 р.);

10. Закон України «Про сільськогосподарську діяльність» (1807-ІV, 17.06.2004 р.).

Організаційні заходи щодо розробки та реалізації Національної системи сільськогосподарської інформації і знань покладаються на створювані Комітет реалізації стратегії та Навчально-аналітичний центр інформаційного забезпечення агропромислового комплексу.

Висновки і пропозиції. Сталий розвиток територій як процес структурної адаптації, постійний пошук організації місцевої громади, відповідно до власних потреб та викликів середовища, повинен

бути забезпечений перш за все механізмами управління, заснованих на принципах самоорганізації. Реалізацію управління за подібною схемою можна розкрити за декількома взаємопов'язаними проблемними аспектами:

– проблема дефіциту управлінських ресурсів. Для керування розвитком міста необхідні ресурси матеріального, фінансового, інформаційного, організаційно-правового характеру. Способи монопольного управління розвитком локальних соціально-економічних систем вичерпали себе, тому результатом планування повинна бути консолідація необхідного обсягу ресурсів;

– проблема колективного характеру суб'єкту управління – громади міста, навіть в умовах виборності відповідних органів. Тому прийняття стратегічних рішень представляється як фундаментальна проблема колективного вибору [5], складному переплетінню позитивних і негативних впливів, концентрації розмаїття видів соціально-економічної діяльності на обмеженій території;

– проблема прогнозування. Прогнозування розвитку територій в умовах централізованого планування і концентрації ресурсів на державному рівні є більш неоднозначними, а плани – не детальнішими. Прогнозування базується на дослідженні об'єктивних закономірностей соціально-економічних і просторових процесів розвитку сільських територій [3].

Сучасна ситуація управління регіонами, зважаючи на окреслені вищі проблеми, потребує встановлення простору можливостей активного впливу на виявлені об'єктивні тенденції. Тому прогноз виступає системоутворюючим етапом майбутнього плану на основі пошуку потенційних кооперативних ядер сталого розвитку територій та складу його можливих учасників, ресурсно-інструментального забезпечення реалізації прийнятих стратегічних рішень.

Список літератури:

1. Аспекти сільського розвитку. Вісник інституту сільського господарства. – 2007. – № 1–4 (8–9). – 100 с.
2. Берданова О., Вакуленко В. Стратегічне планування місцевого розвитку: [практ. посіб.] / О. Берданова, В. Вакуленко // Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO». – К.: ТОВ «Софія-А», 2012. – 88 с.
3. Вакуленко В.М., Мамонова В.В., Шаров Ю.П. Стратегічне планування на місцевому та регіональному рівнях: [навч. посіб.] / [В.М. Вакуленко, В.В. Мамонова, Ю.П. Шаров]. – Ужгород: Патент, 2004. – 198 с.
4. Друкер П.Ф. Задачи менеджмента в XXI веке: [учеб. пособ.] / П.Ф. Друкер; пер. с англ. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2001. – 272 с.
5. Костіков С.В., Черваньов І.Г. Про деякі екологічні аспекти соціально- економічної концепції сталого розвитку / С.В. Костіков, І.Г. Черваньов // Социальная экономика. – 2003. – № 1. – С. 126–134.
6. Лупенко Ю.О., Месель-Веселяка В.Я. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / Ю.О. Лупенко, В.Я. Месель-Веселяка. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2012. – 182 с.
7. Панченко С. Еволюція та можлива перспектива розвитку місцевого самоврядування в Україні / С. Панченко // Матеріали міжнар. наук.- практ. конф.; коорд. центр громад. ініціатив; відп. ред. В. Ковальчук. – Л.: Державність, 2003. – С. 48–52.
8. Сталий розвиток територій: проблеми та шляхи вирішення: матеріали ІІ міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 1 жовтня 2011 р.); за заг. ред. О.Ю. Бобровської. – Д.: ДРІДУ НАДУ, 2011. – 254 с.
9. Стратегія розвитку інформаційного забезпечення АПК і сільського населення України до 2015 року, розроблена фахівцями Міністерства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://studyes.com.ua/raznoe/strateg-ya-rozvitku-nformats-ynogo-zabezpechennya-ark-s-lskogo-naselennya-ukra-ni-do-2015-roku.html>.
10. Чепурних Н.В., Новосьолов А.Л., Мерзлов А.В. Регіональний розвиток. Сільська місцевість / [Н.В. Чепурних, А.Л. Новосьолов, А.В. Мерзлов] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cozap.com.ua/text/11060/index-2.html?page=3>.

Ильницкий А. И.

Подольский государственный аграрно-технический университет

ИНФОРМАЦИОННОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ФОРМИРОВАНИЯ СТРАТЕГИЙ РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ

Резюме

Исследованы теоретические вопросы информационного обеспечения формирования стратегии развития сельских территорий, а также основные проблемы развития сельских территорий. Проанализированы теоретические исследования по информационному обеспечению стратегии развития сельских территорий, и выделены основные этапы стратегии развития сельских поселений.

Ключевые слова: информационное обеспечение, стратегия развития, нормативная база.

П'ницький А. І.

Podolsky State Agrarian Technical University

INFORMATION SUPPORT STRATEGY FORMATION OF RURAL AREAS

Summary

Theoretical issues of information support strategy development of rural areas. The basic problems of rural development. Theoretical research on information provision strategies of rural development and highlight the main stages of the development strategy of rural settlements.

Keywords: information system, development strategy, regulatory framework.

УДК 339.5

Іринчина І. Б.

Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана

МОДЕРНІЗАЦІЯ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКСПОРТООРІЄНТОВНОГО ЗЕРНОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ

Досліджено проблематику сучасного експортного розвитку національного ринку зерна. Виокремлено структурні та фінансові проблемні аспекти зернового ринку України. Вивчено досвід державного регулювання аграрного сектора економіки США, Канади і країн ЄС. Запропоновано регуляторні механізми підвищення конкурентоспроможності вітчизняного зерна на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Ключові слова: експортний потенціал, модернізація, національний ринок зерна, Світове господарство, система державного регулювання.

Постановка проблеми. Реалізувати свій могутній економічний потенціал зерновий ринок зможе у тому випадку, якщо держава стане ефективним регулятором процесу відтворення, здатним збалансувати товарні та фінансові потоки в їх безперервному русі між секторами ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Переорієнтація експортних потоків України на нові географічні ринки та зміна форм торгівлі в умовах кризових явищ в межах національної економіки та асиметрії глобальної торговельної системи, вимагають модернізації системи методів та інструментів регулювання зовнішньої торгівлі задля оптимізації експортної діяльності національних суб'єктів, зокрема ринку зерна.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є з'ясування проблематики сучасного експортного розвитку національного ринку зерна й обґрунтування напрямків модернізації регуляторної системи задля сприяння розширенню якісної (прибуткової) та кількісної (географія ринків) присутності України на Світовому ринку зерна.

Виклад основного матеріалу. Світовий ринок зерна динамічно розвивається з усталеною тенденцією високого попиту на хліб як основи харчових

раціонів населення планети. В основі продовольчої проблеми світу закладено нерівномірність рівнів розвитку зернового виробництва та незбалансованість попиту і пропозиції на зерно в різних країнах та регіонах. Використовуючи переваги міжнародного поділу праці, сприятливість агрокліматичних та економічних факторів, виробничі ресурси зерна нагромаджуються в США, Китаї, ЄС, Індії, Бразилії, Україні, Росії. Для України ринок зерна є наявною як порівняльною так і абсолютною перевагою у міжнародній торгівлі. Тому економічне реформування актуалізує перегляд наявних методів та інструментів регулювання експортної та імпоротної діяльності на зерновому ринку. Проведений аналіз проблематики функціонування ринку виявив ряд деформацій, які ми представили у таблиці 1.

Фінансові проблеми є першоджерелом структурних проблем. Так, низький рівень доходності зерновиробників та неузгодженість різноякісних економічних інтересів суб'єктів різних секторів призводять до відмови аграріїв від дороговартісних елеваторних послуг, якісного елітного насіння, післязбиральної доробки власного насіння тощо. В умовах фінансової нестабільності зернового господарства перевага надається позаелева-